

Izr. prof. dr. Katja Košir, univ. dipl. psih.

Kako preživeti v okolju, kjer si lahko le plen ali plenilec?

**Spremna beseda k
risoromanu *Los* za mlade
bralke_ce ter za starše in
učiteljice in učitelje**

Spremna beseda za mlade bralce risoromana Los

Dragi bralec, draga bralka,

prebral_a si risoroman, ki govori o medvrstniškem nasilju – o temi, ki se tako ali drugače tiče skoraj vsakega mladostnika. Ne glede na to, ali si bil_a kdaj tarča, opazovalec_ka ali si se znašel_a v vlogi izvajalca – to, kar se dogaja Joeju, te najbrž ni pustilo ravnodušnega.

Raziskave kažejo, da je vsak_a četrti_a mladostnik_ca že doživel_a medvrstniško nasilje. A vsaka taka izkušnja ni enaka. Morda je bil v tvojem razredu nekdo, ki se je vedel nasilno, a ste se znali kot skupina postaviti zase in drug za drugega. Morda ste mu/ji skupaj dali jasno vedeti, da v vašem razredu za take stvari ni prostora – in to je nekaj izjemno pomembnega. Takšne izkušnje povezujejo razred kot skupnost.

Žal pa ni vedno tako. Včasih se nasilje prikrito vleče tedne, mesece, včasih tudi leta – in vsi_e okoli molčijo. Včasih se odrasli ne odzovejo ali celo spregledajo, kaj se dogaja. Takrat nastanejo zgodbe, kot je Joejeva. In v njih se včasih znajdeš hitreje, kot si misliš – kot opazovalec, žrtev ali celo izvajalec.

Če si (bil_a) žrtev ...

Morda si se ob Joejevi zgodbi prepoznal_a. Morda veš, kako je, ko postaneš tarča – ko imaš občutek, da greš vsak dan v šolo z vozovnico za preživetje. Nikoli ne veš, ali te bo kdo potisnil na hodniku, se ti posmehoval, širil govorice o tebi, ti rekel kaj grdega na spletu. In začneš verjeti, da je nekaj narobe s tabo.

Ampak **ni**.

To, da si tarča, **ni** tvoja krivda.

To, da iščeš pomoč, **ni tožarjenje**, ampak pogum.

Če se počutiš osamljenega_o, poskusi spregovoriti – s starši, učiteljem, svetovalno delavko. Če prvič ne bo šlo, poskusi znova. Na šoli je skoraj vedno kdo, ki bo slišal. In čeprav ni čarobne palice, ki bi takoj vse rešila, je iskren pogovor prvi in najpomembnejši korak do spremembe.

Če si (bil_a) izvajalec_ka nasilja ...

Morda si se ob branju zgodbe zamislil_a. Se spomniš, ko si rekel_a »saj je bila samo šala«? Ko si se zasmel_a, ker je nekdo zardeval pred tablo? Ko si nekoga izključil_a iz skupine ali komentiral_a, kako se oblači?

Če si to naredil_a, si morda takrat res mislil_a, da ni nič hudega. Morda si s tem hotel_a samo izstopati, pridobiti pozornost, pokazati moč. A če te je zgodba Joeja ganila – če si se počutil_a nelagodno ob tem, kar si bral_a –, pomeni, da ti ni vseeno.

To šteje.

To je znak, da zmoreš drugače.

Da lahko vpliv uporabljaš za podporo, za krepitev vzdušja v razredu, v katerem se vsak počuti sprejetega. Če si naredil_a kaj, kar ti danes ni več okej, lahko to popravljaš z dejanji, drobnimi koraki – s prevzemanjem odgovornosti za svoje vedenje in z opravičilom, vključevanjem drugih, zavzemanjem za tiste, ki so ranljivi.

Če si opazovalec_ka ...

Morda nisi ne tarča ne izvajalec_ka. Morda »samo« opazuješ. In tiho misliš: »To, kar delajo, ni prav. Ampak kaj lahko storim? Če kaj rečem, bom naslednji_a na vrsti.«

V resnici **imaš več moči, kot si misliš**.

Tisti, ki ponižuje, ima moč zato, ker ga skupina občuduje ali pa se mu ne upa postaviti po robu in ga gleda s strahospoštovanjem. Če tega ne dobi, njegova moč izgine. Tudi droben komentar kot »pusti ga pri miru« ali »res ne vem, zakaj ne bi povabili še nje« lahko stvari premakne. Še posebej, če v tem nisi sam_a.

Preveri pri prijateljih, kaj si mislijo o dogajanju – včasih vsi mislimo, da smo edini, ki nam ni prav, pa nismo. Skupaj ste močnejši.

In konec zgodbe?

Te je konec presenetil? Si bil_a šokiran_a, zmeden_a, si čutil_a olajšanje ali morda tesnobo?

Konec zgodbe ni »sladek« happy end. Je nelagodje. In prav to je namen – pokazati, da kadar so mladi predolgo prepuščeni sami sebi, začnejo iskati rešitve, ki niso več varne. Da nasilje, ki traja predolgo, lahko rodi novo nasilje. Da nihče ne bi smel biti tako sam, kot je bil Joe. Da se ob hudi stiski ni mogoče rešiti le z močjo – potreben je nekdo, ki posluša, verjame, pomaga.

Pomembno je razumeti, da **Joejevo in Oliverjevo dejanje ni nekaj, kar bi smeli razumeti kot »pravično povračilo« ali model reševanja**. Ne rešuje težave – ampak kaže, kako zelo nevarne so posledice, kadar nihče ne ukrepa. Takšna dejanja ne prinesejo olajšanja ali zadoščenja – puščajo nove rane in nova bremena.

Zato poišči odraslega, ki mu zaupaš. Če eden ne sliši – poskusi pri drugem. Če si ti tisti, ki lahko pomaga drugemu – bodi ta glas.

Spremna beseda, namenjena odraslim bralcem

Spoštovani učitelji in starši, pred vami je risoroman, ki se loteva teme medvrstniškega nasilja na precej netipičen način. Los se ne izogiba neprijetnemu, ne ponuja preprostih rešitev in ne zapakira zgodbe v pomirjujoč konec. Ravno zaradi nelagodja, ki ga ob branju sproža, odpira prostor za iskren in poglobljen razmislek – pa tudi za pogovor z mladimi, ki so pogosto sami ujeti v kompleksne dinamike vrstniških odnosov.

To besedilo je nastalo kot spremna beseda k risoromanu in je namenjeno vam – učiteljem in staršem – kot pomoč pri razumevanju tega pojava in izhodišče za premislek o tem, kako lahko odrasli ustvarjamo šolska okolja, v katerih se nasilje ne tolerira, v katerih opazovalci niso nemočni in žrtve niso same.

Več o tem, kako se lahko v šolskem kontekstu sistematično in učinkovito spoprijemamo z medvrstniškim nasiljem, si lahko preberete v **Priročniku za načrtovanje krepitve vključujoče razredne in šolske klime ter preprečevanja in odzivanja na medvrstniško nasilje v osnovni šoli**, ki je dostopen tukaj: <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/901>.

Joe

Joe je mladostnik: o njem izvemo, da rad bere, dobro opazuje naravo, se sooča s prebujajočo se seksualnostjo – predvsem pa je prisiljen mojstriti strategije preživetja. V svetu, v katerem je nenehna tarča nasilja – telesnega, besednega, spolnega –, se mora naučiti, kako ostati neopazen, neizpostavljen. Njegovo življenje je podrejeno izogibanju bolečini. Ker tega nasilja njegovi pomembni drugi – starši, učitelji – ne prepoznavajo in se je z njim prisiljen spoprijemati sam, vloga žrtve postane njegov temeljni način obstoja – njegovi vzorci vedenja služijo izogibanju stopnjevanja viktimizacije in njegovo doživljanje postaja prežeto z nemočjo, strahom in brezupom.

Jason

Tudi Jason je mladostnik in o njegovih okoliščinah nam je bralcem znanega še manj kot o okoliščinah Joeja. O Jasonu bralci izvemo, da je nasilnež. In to prototipičen: nasilje sprva uporablja za demonstracijo svoje prevlade nad drugimi, za plezanje na vrh razredne lestvice socialne moči. Uspešno izvajanje nasilja ta vzorec krepi: nasilje se mu obrestuje, z morebitnimi zametki občutkov krivde zaradi

svojega vedenja pa priljubljen izvajalec nasilja zlahka opravi, tako da žrtev razčloveči. Stalno prikazovanje premoči postane nekaj, kar mu omogoča, da se počuti močnega, tudi ko občinstva ne potrebuje več, saj je svoj cilj – biti zaznan kot dominanten, močan – že dosegel. Pri tem ni važno, kaj je povod za nasilje – ob koncu v zgodbi dobimo namig, da je eden od razlogov, zakaj je Jason za dokazovanje svoje prevlade izbral Joeja, dejstvo, da Joe prihaja iz istospolne družine. A lahko bi izbral tudi kaj drugega – karkoli, kar potencialno žrtev dela ranljivejšo – in ta razlog do skrajnosti potenciral za kanalizacijo jeze in upravičevanje nespornosti svojega vedenja z razčlovečenjem posameznika ali družbene skupine, ki ji tarča nasilja pripada. Kajti dokler ima Jason občutek moči, se mu ni treba soočati z lastno nemočjo in ranljivostjo; da je njegova agresivnost tudi strategija maskiranja doživljanja šibkosti in nemoči, postane jasno v prizorih ob koncu risoromana. Jason je tudi, kot se pogosto zgodi, kadar se v nekem razredu razpase agresivna vrstniška kultura, izjemno socialno spreten v skrivanju svojega vedenja pred učitelji in ustrahovanju celotne vrstniške skupine – kajti če nisi lojalen plenilcu, boš naslednji plen ti.

Opazovalci

V terminologiji s področja medvrstniškega nasilja kot opazovalce označujemo vse vrstnike, ki so ob nasilju navzoči oziroma zanj vedo. Običajno so to prav vsi v razredu in širše, saj lahko izvajalec nasilja svojo prevlado dokazuje le, kadar medvrstniško nasilje izvaja javno. V nasilju bodisi sodelujejo – kot Oliver, fant v zeleni trenerki – bodisi sočustvujejo s tarčo nasilja, a si tega ne upajo javno pokazati – kot dekle v rdeči jopici. Skupno jim je, da pretežno ne odobravajo nasilja, a zaradi strahu pred izgubo položaja v vrstniški skupini, pred tem, da se bo nasilje usmerilo tudi vanje, in pogosto tudi zaradi prepričanja, da so v neodobranju osamljeni, tega ne izrazijo. Do opazovalke_cev je splošen javni diskurz pogosto zelo kritičen. Dušebrižniško zaskrbljeni_e nad domnevnim upadom empatije pri mladih pozabljamo, da je ob odsotnosti podpore odraslih nagovarjanje mladih k temu, da se uprejo priljubljenemu buliju, kot bi jih silili, da skočijo v vihar brez rešilnega jopiča.

Odrasli

Odrasli v zgodbi nimajo pojma. Čeprav verjetno dobronamerno, svojo skrb ob spremembah v Joejevem vedenju izražajo s klišejskimi vprašanji tipa »zakaj zamujaš« in »zakaj nič ne ješ«. Večinoma so povsem slepi za nasilno dinamiko med fantoma oziroma niti kanček

ne podvomijo o točnosti svojih interpretacij, kaj se dogaja med njima oziroma kaj se dogaja Joeju: ta javka, vedno zamuja, spet hlina bolezen, moti pouk. Težko je razumeti, da starši ne opazijo Joejevih ran – duševnih in telesnih. Težko si je predstavljati, da za nasilje ne ve voznica avtobusa, zaposlena v šolski ambulanti pa celo jasno nakaže, da ve, kaj se dogaja. Čeprav Joeju po svojih močeh poskuša ustvariti varno okolje in ob očitni nesenzibilnosti pedagoških delavcev najbrž nima veliko upanja v plodno iskanje rešitev v učiteljskem kolektivu, je težko najti opravičilo za njen molk. Tudi enkratne poskuse učitelja Nolana tipa »kaj se dogaja s tabo« težko razumemo kot pripravljenost slišati. Kar slišim ga, kako utemeljuje svojo podporo: »Saj sem ga vprašal, kaj se dogaja.« A takšno tehnicistično razumevanje pomoči mladostnikom, še zlasti v situacijah, kadar razkritje otežujejo doživljanje strahu, sramu, nemoči ali bojazni, da bo vpletanje učiteljev neravnovesje moči le še poglobilo, seveda ne deluje. In v takšnem ozračju se zdi stalno ponavljano priporočilo učencem, ki nasilje doživljajo ali opazujejo, naj o tem poročajo odraslim, bizarno. V šolski kulturi, v kateri se odrasli stalno izkazujejo kot povsem nevedni in nepripravljeni zares slišati, učenci zarotniško molčijo – tudi inšpektorju, ki poizveduje za Jasonom, ne bodo povedali ničesar.

Risoroman Los na izjemen način prikazuje, da pomeni preprečevanje medvrstniškega nasilja in učinkovito spoprijemanje z njim najprej krepitev odnosne kompetentnosti odraslih. Ta je pogoj, da nam bodo kot staršem in kot učiteljem_icam mladostniki dovolili ohranjati vrata v svoje vrstniške odnose vsaj malo priprta in da nas bodo poiskali, ko bo hudo. Pa da nam bodo kot učiteljem_icam dovolili poskuse vplivanja na odnose, ki jih vzpostavljajo drug z drugim – brez tega so vse, četudi točno po priročniku izvedene delavnice na urah oddelčne skupnosti bob ob steno. Predvsem pa, da bomo odrasli v šoli zmogli ustvarjati okolje, v katerem bodo otroci in mladostniki_ce izkusili_e, da se nasilje ne izplača in da se je mogoče potrjevati tudi drugače.

Los

Kaj bralcu_ki pomeni los, je najbrž precej določeno z osebnimi pogledi na (ne)normativnost nasilja – še zlasti fizičnega nasilja med fanti v času odraščanja. Sama ga berem kot izraz notranje agresivne moči, ki jo Joe najde v gozdu. Ta njemu in bralcem ponuja tudi nekatere druge prisposodbe iz narave, ki vabijo k iskanju vzporednic z vedenjem človeške vrste. Je neizogibno, da se tudi ljudje delimo na tiste, ki plenijo, in tiste, ki so morebitni plen? Kako kultivirati našo

»naravno« agresivnost na način, ki je ne tabuizira, ampak omogoča transformacijo v zmožnost na spoštljiv način zaščititi svoje meje in braniti svoje cilje? Kako izkoriščati vsakdanje in neizogibne konflikte situacije, ki se dogajajo v skupini otrok in mladostnikov, da jih učimo takšne držbe – torej držbe asertivnosti – in s tem preprečujemo hude eskalacije neravnovesja moči, kakršni smo priča v odnosu med Joejem in Jasonom? Kako krepiti zavedanje, da lahko evolucijsko dinamiko grobe prevlade najmočnejšega (najglasnejšega, najbolj prebrisanega, najbolj neetičnega) presegamo le s stalnim prizadevanjem vseh članov skupine in skupnosti, da ne bomo podlegali svojim hitrim, sicer povsem človeškim, a v veliki meri pritlehnim vzgibom maščevanja, privoščljivosti, zavisti, razdiralnega besa, častihlepnosti, želje po prevladi, koristoljubja? Kako kot skupine in posamezniki krotimo svojega losa? Si zmoremo priznati, da ta divja moč obstaja, in jo hkrati v svojih dejanjih vendarle brzdati, da ne ponižuje in uničuje? Se zavedamo, da so v skupinski dinamiki za to najbolj odgovorni vodje, kar še posebej velja, kadar gre za vodje skupin otrok in mladostnikov, torej učitelje?

Konec

Če je skoraj do konca Los pretresljiva, a znana ilustracija medvrstniškega nasilja, v kateri neravnovesje moči med izvajalcem in tarčo nasilja v veliki meri dopuščajo in krepijo odrasli, nam zaključek zgodbe omogoča raziskovanje novih vidikov lastnega doživljanja. Sama ga berem kot odličen eksperiment, kako nelagodno je, kadar se uresniči scenarij, po katerem pogosto kličejo najprimitivnejši spletni komentatorji, ke pod v zadnjem času žal vse pogostejšimi objavami posnetkov medvrstniškega nasilja na družbenih omrežjih.

Berem ga tudi kot odlično ponazoritev, kakšne rešitve preostanejo mladim, ki se morajo z izrazitim neravnovesjem moči v vrstniških odnosih spoprijemati sami. Nasilje, ki so mu prepuščeni, neizogibno rojeva novo nasilje.

Kajti Joe in Oliver bosta morala preostanek življenja preživeti z losom v/na svoji glavi.

